

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
курсанти – 66,3 %, студенти – 61,7 %. Предпочитають працювати з електронними документами 15,38 % курсантів і 10,9 % студентів.

Рассмотрим отношение респондентов к чтению с экрана. Зачастую в этом случае при работе возникает необходимость в распечатке текста, что связано с восприятием информации. Отвечая на вопрос о необходимости вывода на печать текста электронных документов при работе с ними, респонденты-курсанти ответили, что удобнее работать с текстом в печатном виде – 49 %, студенты – 45,3 %; отметили дискомфорт при просмотре страниц с экрана: курсанти – 8,6 %, студенты – 31,3 %; не имеет значения: курсанти – 42,3 %; студенты – 26,6 %. Предварительный анализ позволяет говорить о том, что для повторного углубленного чтения основная часть (более 50 %) респондентов выводит его на печать. Кроме того, более 50 % респондентов отметили, что традиционное чтение (с печатного носителя) является привычным для них (курсанти – 50,9 %, студенты – 59,4 %) и более удобным (курсанти – 73 %, студенты – 67,1 %). Чтение с экрана отличается от чтения печатного текста. По мнению Ю. П. Мелентьевой, «...читать с экрана – это совсем не то, что читать кодекс. Прежде всего, меняется понятие контекста: читая с экрана, современный читатель в известном смысле возвращается к методу чтения свитка. Особенности чтения с экрана еще не в полной мере осмыслены исследователями, но уже сейчас ясно, что «чтение с экрана» – новый феномен, важнейший индикатор уровня цивилизации и современного состояния культуры общества в целом и книжной культуры в частности»*.

Таким образом, отметим еще раз наиболее существенное из изложенного выше. В настоящее время студенческая молодежь при поиске информации в первую очередь обращается к ресурсам Интернет, лишь затем в библиотеки. Однако обратившись в библиотеки, они испытывают определенные затруднения, что, с одной стороны, говорит о невысокой информационной грамотности респондентов, с другой – о том, что библиотеки не полностью реализуют свои функции. И еще один аспект – более 50 % респондентов при углубленном чтении выводит информацию на печать и отмечает, что чтение книг (напечатанных на бумаге) является для них более привычным и удобным.

* Мелентьева Ю. П. Чтение: явление, процесс, деятельность / Рос. акад. наук; редкол. : В. И. Васильев [и др.]. – М. : Наука, 2010. – С. 164.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
УДК 02(477)''19'':050

Олена Лопата,
мол. наук. співроб. НБУВ

АНАЛІЗ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИХ ПІДХОДІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ І МІСЦЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ У СИСТЕМІ ДОКУМЕНТНИХ КОМУНІКАЦІЙ (друга половина 20-х – початок 30-х років ХХ ст.)

У статті розглянуто основні аспекти розвитку журнальної бібліографії у другій половині 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. Подано лаконічний аналіз деяких журнальних видань та стисло характеристику головних бібліотекознавчих часописів зазначеного періоду. Окреслюються методологічні та методичні аспекти дослідження періодичної преси, питання систематизації та класифікації журнальних видань. Проаналізовано процеси становлення та особливості функціонування національного видання. Здійснено аналіз бібліотекознавчих підходів щодо визначення ролі і місця періодичних видань у системі наукових комунікацій та простежено особливості формування вітчизняного книгознавства на даному етапі. Особливу увагу у публікації приділено бібліографічним матеріалам та творчим напрацюванням відомих українських науковців, дослідників преси – В. Ігнатієнко, М. М. Ясинського, Ів. Кревецького, М. Ф. Яновського, М. Сагарди.

Ключові слова: бібліотечна практика, методологія, документ, періодичне видання, українська преса, політична публіцистика.

Періодичним виданням та питанням визначення функцій друкованого часопису у вітчизняному (під яким до 1991р. ми будемо мати на увазі не тільки українських авторів, а й ту бібліотекознавчу традицію, яка конституювалась в межах Росії та СРСР) і західному бібліотекознавстві присвячена досить численна література, що включає як розгляд загальних питань, так і аналіз окремих аспектів даної проблематики.

Вагомий теоретичний внесок в осмислення термінів – «видання», «журнал», «газета», «національна преса», «науковий часопис», розуміння сутності й структури періодичних видань, визначення ролі та місця преси у системі документних комунікацій, дослідженні історії видавничої справи здійснено українськими вченими – В. Ігнатієнко, М. М. Ясинським, Ів. Кревецьким, М. Сагардою; російськими – М. М. Лісовським, Л. К. Ільїнським, О. М. Ловягіним, Ф. Яновським, М. М. Сомовим, П. Корихаловим; іноземними – Г. Ф. Міллером, Лільборном, Геттерінгтоном, Шлеффелем.

У дослідженні даються посилання на праці згаданих авторів та інші

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 роботи, що містять відомості з розглянутих питань. Визначальним джерелом даного дослідження стали журнали, офіційні постанови та книжкові видання розглянуті «de visu». Залежно від ролі того або іншого видання застосовувався й різний рівень аналізу – від побіжного перегляду окремих статей до ґрунтовного опрацювання авторських викладів за багато років.

Огляд перших вітчизняних і зарубіжних часописів XVII–XIX ст. та висвітлення закономірностей розвитку національної періодики XIX – початку XX ст. нами зроблено у попередніх публікаціях та доповідях [9; 10; 11].

Основна мета даної роботи – дослідити основні функції журнального часопису в другій половині 20-х – на початку 30-х років XX ст. та проаналізувати різнобічні бібліотекознавчі погляди щодо визначення самого терміну «періодичне видання» на зазначеному етапі, а саме: «... що власне треба називати періодикою, який обсяг цього поняття, які видання обіймає цей термін» [23, с. 16].

На початку розгляду даного питання варто звернути увагу (досить побіжно) на деякі поняття та дефініції, що характеризують документну комунікацію взагалі. Зокрема, фахівці досить часто сперечаються, як правильно називати: «документальна комунікація» чи «документна комунікація». Ю. М. Столяров, наприклад, взагалі пропонує нині уживати формулювання «документарна система» та «документаризація інформації», а саме: її подання у вигляді документа, тобто на матеріальному або енергетичному носіях за допомогою штучних знаків [28, с. 28]. Досить цікавою та переконливою лишається концепція А. В. Соколова, відповідно до якої система документальної комунікації – це історично сформована система фіксації, зберігання, обробки та поширення у просторі і часі творів писемності та друку [24, с. 193]. Г. Шевцова-Водка вважає доцільним відмовитися від поняття «документна комунікація». Систему, в якій одним із елементів є документ, автор пропонує традиційно називати «документальною», а не «документною» [31, с. 37–38].

За всіх розбіжностей у формулюваннях, прийнятих у різних сферах та країнах, на міжнародному рівні фахівці домовилися вважати, що **документ** – це єдність інформації та матеріального носія, де інформація зафіксована за допомогою знаків та кодів [28, с. 23].

У своєму дослідженні ми будемо виходити саме з цих загальноприйнятих та зрозумілих постулатів. Документальними ж комунікаціями будемо вважати процеси або способи поширення (передачі) інформації, що здійснюються за допомогою документів (на

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 відміну, скажімо, від усного спілкування) [5, с. 15], де елементарна структура інформаційної комунікації передбачає, як мінімум, три елементи: комуніканта, реципієнта та каналу комунікації («документ» посідає місце саме каналу комунікації) [31, с. 37–38].

Важливу роль у обговоренні питань пов'язаних з документознавством, відіграють фахові видання, найбільш розповсюдженим та розвиненим видом серед яких є часописи *. На сьогоднішній день у світі виходить друком велика кількість наукових журналів, присвячених різним аспектам бібліотечної справи, за даними «Ulrich's Periodical Directory» – більш ніж 1,5 тис. [36, р. 5693–5776].

Загалом, термін «періодика», на переконання М. М. Сомова, прийшов до нас саме зі Сполучених Штатів [25, с. 74]. Якщо не брати до уваги О. Браудо, який назвав зведений каталог періодичних видань латинським визначенням «Periodica» [1, с. 41], слово (формулювання) «періодика» в кириличній літературі вперше застосувала Е. А. Лаппа-Стріженецька, означивши ним «...поточні періодичні видання і газети, згідно з найменуванню відділу періодичних видань в Бібліотеці Конгресу...» (США) [25, с. 74].

З січня 1923 р. «Книжная летопись» почала називати будь-яке самостійне періодичне видання «періодикою», вживаючи дане слово і у множині, наприклад: «до складу періодик 1923 р. належать...» і т. д. [25, с. 74]. З роками дане формулювання було переглянуто, але нині знову доволі широко застосовується в російській літературній мові. У цьому ж 1923 р., у видавництві «Социалистическая академия» вийшов покажчик (опублікованих «Научным обозрением» 1897–1903 рр.) статей і матеріалів під загальною назвою «Библиография периодики» [25, с. 74].

Вживши слово у 1923 р. та виголосивши в Російському бібліографічному товаристві при Московському університеті доповідь «Периодика и журнализм», М. М. Сомов запропонував використовувати для всієї групи періодичних та продовжуваних видань термін «періодика»,

* Бібліотечна періодика веде свій початок від 1876 р. з видання асоціації США і Великої Британії – «American Library Journal», пізніше – «Library Journal». У 1907 р. до них додалося офіційне видання Американської бібліотечної асоціації (АБА) – «American Libraries». Протягом століття бібліотечна періодика трансформувалася, було створено певну систему видань, різних за напрямом і змістом, формою подачі матеріалів. Ця система продовжує розвиватися з огляду на потреби бібліотечної теорії та практики, використовуючи новітні поліграфічні засоби та інформаційні технології («College & Research Libraries», «The Library of Congress Information Bulletin», «Library Trends») (всі вони представлені у фондах Бібліотеки).

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
водночас визначивши розбіжності та подібності між термінами «періодика» та «книга» [26; 27].

Літературознавець дає наступні визначення періодики, газети і журналу «І журнал і газета – книги, але ті що мають специфічну ознаку – повторюваність, певну періодичність; книга – однократна, журнал – багатократний» [25, с. 75]. Але і книга може бути «багатократна»: не лише в сенсі перевидання, але й в прямому значенні безперервності (випуск перший, випуск другий і так далі). Однак, не існує книжки яка б ніколи не закінчувалась, навіть якщо вона публікується випусками. Ось чому, вказує автор, доцільний інший підхід до визначення – зі сторони змісту. «Тут головна істотна ознака: новини – фундамент газети (та журналу)» [25, с. 75].

Періодика за своєю суттю є те ж, що й власне книга, але її публікації, на відмінну від книжкових, періодичні, тобто зумовлені часом виходу, і тому, як вважає автор, обслуговують потреби сьогочасного моменту за допомогою повідомлення й роз'яснення тих або інших новин [26, с. 46]. Під періодикою, зазначає М. М. Сомов, мають на увазі газети і журнали або газетну або журнальну пресу [26, с. 44].

Журнал (Revue, Magazine, Rundschau) є періодична, здебільшого щомісячна, публікація новин науки, мистецтва й суспільного життя [25, с. 74; 26, с. 45].

Журнал (часопис) є надзвичайно важливим джерелом у сфері міжнародних контактів та розповсюдженні новітньої суспільної інформації, більш того – найбільш успішним та вдалим засобом наукових зв'язків в усій новочасній історії людства, – як першоджерело для опублікування особистих та колегіальних ідей, задумів, переконань, місце для критичного розгляду нових теорій та концепцій. Саме журнальні видання нині вважаються основою документних комунікацій, у той час як монографії, огляди, реферати, бібліографічні повідомлення, а наразі й сучасні бази даних відіграють лише допоміжну роль. До речі, журнальним публікаціям належить перше місце в системі наукових комунікацій – 68 % запитів американських учених становлять статті [32, с. 8].

Газета (Journal, Zeitung, Newspaper) є періодична, переважно щоденна, публікація новин за допомогою усного, писемного та друкованого слова, а також звуку, світла та радіо [25, с. 74].

При розмежуванні понять «газета» та «журнал» доводиться, як вважає науковець, дотримуватися більш зовнішніх ознак, що сприяють їх розрізненню, а саме: має дане видання форму зошита чи аналогічне книзі. Цей чинник, у розумінні автора, і є вирішальним при розрізненні «газети» та «журналу». Зовнішня форма видання, переконаний науковець,

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
обумовлює й увесь спектр внутрішніх відмінностей стосовно матеріалу та характеру змісту. Крім того типовим є й різний спосіб розробки теми відносно розміру і форми [26, с. 44].

Дослідник окреслює три головні спільні ознаки (обумовлені функціями преси), що роблять видання періодичним, і звані конститутивними, а саме:

- актуальність або злободенність;
- публічність або гласність;
- періодичність або нагальність та мислима ймовірна з ними безперервність [26, с. 45].

Та типові властивості:

- єдність назви;
- загальнодоступність видання;
- різноманітний та загальноцікавий зміст, тенденційність або суспільно-політичний напрям, що перебувають в залежності від видавничко-редакційного колективу, за яким стоїть та або інша партія або певна соціальна група [26, с. 45].

Систему знань про періодіку автор формулює як **журналізм**, що диференціюється на теорію журналізму (загальне вчення про періодіку, як особливий вид книги), газетознавство (теорія газети, історія газети, технологія газети, бібліографія газети, статистика газети, соціологія газети і економіка газети), журналознавство (теорія журналу, історія журналу, технологія журналу, бібліографія журналу, статистика журналу, соціологія журналу і економіка журналу) та історію журналістики (історія політичної або публіцистичної періодики) [25, с. 78–79]. Окрім перелічених основних дисциплін автор виділяє «допоміжні» або «службові» предмети журналізму: теорія публіцистики, фейлетоністика і текстологія [25, с. 84–86].

У зв'язку з цим доречно згадати М. М. Лісовського [7], який під терміном «учення о журналізмі» розумів практично те ж, що і М. М. Сомов під спрощеним терміном «журналізм».

П. Корихалов визначив «журналізм» як науку, що входить самостійною дисципліною до складу книгознавства та має своїм основним завданням всебічне вивчення газети й журналу: їх соціальної функції, оформлення й організації. Дослідження періодичної преси, як публічного явища, охоплює собою, згідно класифікації автора: 1) «ідеографію» – віддзеркалення громадської ідеології і психології; 2) «газетно-журнальну політику» – знання про взаємозв'язок періодики з іншими суспільними надбудовами; 3) соціальну функцію періодики в розумінні її впливу на суспільство [4, с. 61; 25, с. 80–81].

П. Корихалов розробив схему «дослідного вивчення періодичної преси

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 й газетно-журнальної справи» та її основних «функцій». Дисципліна, іменована «журналізм і газетознавство», поділяється, на думку науковця, на три основні розділи:

- журналізм – соціологічне вивчення періодики й газетно-журнальної справи;
- газетознавство – технологічне вивчення газети й журналу, та вивчення газетно-журнальної справи як матеріальної трудової організації;
- граматика журналізму й газетознавства – вивчення історії, теорії й методології журналізму й газетознавства [4, с. 62].

Хотілося б зазначити, що переконання П. Корихалова стосовно ролі періодичної преси в суспільному житті та її місця в системі тогочасних документальних комунікацій багато в чому перетинаються з поглядами М. О. Рубакіна та О. М. Ловягіна з цих питань [8; 20; 21; 22].

М. Ф. Яновський визначає періодичне видання як таке, в якому багатократність виходу номерів має своїм основним завданням публікацію матеріалу, що нагромаджується лише поступово і який, за своєю суттю, є відображенням динаміки життя й засобом дії на неї, не може бути надрукований відразу [25, с. 75; 34]. На наш погляд, дане визначення досить загальне: під нього потрапляють і книжкові друкування, що публікуються як випуски, альманахи, збірки і т. п.

Що стосується поділу періодики на її основні види, то тут М. Ф. Яновський пропонує наступну схему. Періодичні видання поділяються на: 1) часописи, необмежені певним колом тем або виразною формою та 2) часописи визначеного кола тем або чіткої конфігурації. Обидві категорії розподіляються на: а) примірники, що з випуском наступного числа втрачають (у більшій частині матеріалу) будь-який інтерес, окрім історичного, та б) примірники, що з черговим номером не позбуваються інтересу до опублікованих раніше матеріалів. Журнали, поєднуючи пресу, належать як до першої, так і до другої категорії періодичних видань [25, с. 75].

Перші спроби системного та послідовного розгляду історії української періодики, визначення її ролі і місця в літературному, громадянському та суспільно-політичному житті країни належать відомому книгознавцю В. Ігнатієнко. Його етюд «Українська преса» – тривалий час був єдиним дослідженням історико-бібліографічного вивчення вітчизняної періодичної літератури більш ніж за 100-річний період. Автор окреслює та характеризує основні етапи становлення та розвитку української преси з 1816 р. – часу, коли з'являються перші українські часописи (російською мовою: культурно-просвітницький щомісячник «Українській Вѣстникъ» у Харкові та сатиричний журнал українською та російською мовами

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 «Харьковській Демократъ») – по 1923 р., рік XII з'їзду більшовицької партії [3, с. 11].

Дослідником розглянуто найважливіші історичні моменти, що мали місце в зазначений час та їх вплив на розвиток вітчизняної періодики, виділено п'ять основних етапів тодішнього розвитку української преси.

Перший період (1816–1834 рр.) в межах імперських монархій: Австрії та Росії. Західноєвропейська преса, перші примірники якої надруковано у Відні в 1615 р., опередила українську пресу, як вважає автор, на 200 років, а російська преса, що з'явилася у 1703 р., – більш аніж на 100 років. Першими ж «ластівками» української преси були, на думку науковця, випуски щотижневого «Прейс-Куранта приходящимъ в Одессу иностраннымъ товарамъ и исходящимъ російскимъ товарамъ», що з'явився у 1809 р. в Одесі і проіснував до 1841 р. [3, с. 11].

Хотілося б зазначити, що Ів. Кривецький [6, с. 6], та М. Ясинський [35, с. 43–44] притримуються інших точок зору [11].

До категорії російської преси в Україні В. Ігнатієнко відносить й другий часопис, що з'явився у 1812 р. в Харкові заходами книготоргівлі Лангнера, а саме: «Харьковскій еженедѣльникъ». Незважаючи на те що за початок української преси прийнято вважати журнали «Харьковскій Демократъ» та «Українскій Вѣстникъ» (1816 р.), автор убачав за доцільне додати до цих двох часописів «Харьковскія Известія» (1816 р.) та «Українскій Журналъ» (1824–1825 рр.), що містили матеріали українською мовою та були під впливом харківської української групи громадських діячів [3, с. 11–12].

З переліку видавців (Гр. Квітка, П. Гулак-Артемівський, Б. Маслович, проф. Єв. Філомофитський) цілком зрозуміло, що ці часописи видавалися коштами та силами місцевої спільноти, найвидатнішими громадськими діячами, письменниками та поетами того часу. В. Ігнатієнко стверджує, що українська преса «так само як і преса західноєвропейська, виникла не з бажання урядових кол, як це було в Росії (наказ Петра I в 1702 році про видання «Курантов»), а дякуючи громадській ініціативі» [3, с. 16].

Явище публічності, вважає бібліограф, характерне для української преси протягом всього розвитку.

Другий період розвитку української преси (1834–1904). В межах цих десятиліть на обох частинах української території відбулися кардинальні історичні події, і в залежності від цих подій змінювалися об'єктивні обставини розвитку української культури, а отже і преси. Автор демонструє кількісне зростання української періодики в 1877–1904 рр.

Навіть «орієнтовні цифри» виразно ілюструють, наскільки масштабним було збільшення обсягу преси в зазначену добу. В той час, як у 1834–

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
1847 рр. в середньому за рік друкувалось 0,28 назв українських періодичних видань (у 1848–1859 рр. – 6,25 назв, у 1860–1876 рр. – 7,3 назви), то за 1877–1904 рр. було опубліковано 23,5 найменування вітчизняної преси.

З усіх порівнюваних поміж собою періодів та в межах періодів окремих діб автор робить такі основні висновки:

- «на початку 3-го періоду українська преса числом збільшилася»;
- «придбала собі по всіх територіях розселення української людності читачів і опанувала певні територіальні центри (Львів, Перемишль, Станиславів, Чернівці, Коломия)»;
- «викристалізувалась по фахах»;
- «поліпшилась з боку змісту та побільшилася розмірами» [3, с. 41].

Третій період розвитку української преси (1905–1914 рр.) розпочинається з моменту революції в Росії, «під час якої російський уряд, під натиском бурхливих подій, примушений був дати країні деякі вольності. Між іншими вольностями, що було здобуто в період революції 1905 року, осягнуто й волю друку. Зникли й заборони для українського друкованого слова» [3, с. 42].

Простежуючи третій період [3, с. 42–52] розвитку української преси науковець акцентує увагу на декількох подіях, а саме:

- на початку цієї стадії (в 1905–1907 рр.) виникає численна партійна преса, розвиток якій покладено наприкінці другого періоду (наприклад, журнали «Праця» (1905 р.), «Боротьба» (1905 р.), «Вільна Україна» (1906 р.);
- на цьому етапі фахова та наукова преса прогресувала в усіх своїх розгалуженнях: збільшилась кількісно, зміцнилась та стала глибшою за змістом;
- у 1905–1914 рр. національна преса досягла читача й стала «неминучою потребою» широких мас українського суспільства.

Українська преса, з'явившись по всіх землях України та «народившись за межами територіально-етнографічними, стала тією трибуною, звідкіль ... голос лунав до країн Європи та Америки і єднав українське громадянство з громадянством інших держав» [3, с. 52].

Четвертий період розвитку української преси (1914 р., від початку війни, до 1917 р., початку революції) – «найкоротший по своєму довголіттю, але разом з тим він повертає українську пресу до часів Валуєва (1863 р.), або часів 1876 р., коли печатка заборони лежала на українському друкованому слові» [3, с. 53]. Дослідник наголошує, що 1916 рік є для української періодики поворотним етапом; переживши внаслідок війни велику кризу свого розвитку, преса починає відроджуватися, як у різних закутках України, так і в еміграції та серед полонених [3, с. 53–68].

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34

П'ятий період розвитку української преси (1917–1922 рр.) автор визначає як «період розцвіту», коли преса «продовжує розвиватись, виявляючи тільки деякі тенденції до зменшення числа назв порівнюючи з першими роками революції» [3, с. 69].

На думку бібліографа, «1923 рік починає собою 6-й період розвитку української преси в одмінних умовах культурного життя на всіх територіях, що населяє український нарід» [3, с. 76]. «Після постанов XII З'їзду накреслились ясні шляхи для твердого й практичного розв'язання національних проблем в межах Радянських Республік з одного боку і загострення боротьби з українською культурою на окупованих українських землях в Польщі, Румунії та Чехо-Словачії» [3, с. 76].

З 20-х років XX ст. триває дискусія щодо визначення самого поняття «українська періодика». Залишались також спірними й такі важливі питання як: 1) які саме видання є українською пресою; 2) яку територію брати під дослід; 3) як класифікувати періодичні видання та багато інших питань теоретичного характеру (функції, сутність, значення), без розв'язання яких дослідження розвитку української преси в зв'язку з «розвитком суспільних взаємовідносин та українського громадянства» є неможливим [2, с. 22].

Першим питанням, як вважає В. Ігнатієнко, розв'язання якого впливає й на вирішення інших, є питання: «що вважати українською пресою». А основами для його вирішення, зазначає науковець, можуть бути такі положення:

- державність (територіально-державна прикмета);
- мова;
- або, врешті, принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови [2, с. 22].

Він зазначав: коли в основу розв'язання питання, що вважати українською пресою покласти принцип державності, то доведеться вважати за українську пресу періодичні видання, що виходили на території У.С.Р.Р. різними мовами, а з іншого боку – виключити з поля досліді всю пресу українською мовою, що виходила за межами держави (на західно-українських землях, в Наддніпрянській Україні та в українських колоніях Америки та Сибіру) [2, с. 23].

Отже, єдиним принципом, що вирішує питання: «що вважати за українську пресу», стверджує автор, може бути принцип мови в поєднанні з основною етнографічною територією розселення українського народу з долученням тих просторів, що заселили українські емігранти в Америці, на Далекому Сході, та по інших краях світу [2, с. 24]. Бібліограф висловив думку, що за пресу треба вважати не тільки газети та журнали, що виходили

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 періодично, але й альманахи та збірники, які виходили періодично або мали перетворитися на періодичні [2, с. 24].

За його висловлюванням, пресу можна класифікувати за наступними компонентами:

- ознака мови;
- характер преси;
- довголітність;
- напрям або партійність органу [2, с. 25–26].

Водночас І. Кревецький запропонував своє розуміння терміну «українська періодика» – та, що «... обіймає не одну тільки національно-українську пресу, але всю пресу, що виходила чи виходить на Україні» [6, с. 5].

В свою чергу, М. Ясинський дотримувався дещо іншої точки зору. Науковець наголошував, що принциповим є питання – яку пресу вважати українською: чи ту що вийшла українською мовою, чи й ту, що за змістом українська? Географічну доміную автор вважав за недоречно [35].

Цінний фактичний матеріал щодо становлення української журнальної періодики в перші десятиріччя радянської влади можна знайти в роботах Ю. Меженка, Д. Балики, С. Радченко, В. А. Рубана та Г. Я. Рудого. Побіжно історію преси в своїх публікаціях висвічували Д. Лисиченко, Ф. Максименко, А. Приходько. Історичні питання періодичної преси Заходу були розглянуті у кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. в роботах І. І. Беккера, А. І. Молока, Д. А. Лутоухіної. Новітнім напрямом у книгознавстві Німеччини на зазначеному етапі присвячено статті Ю. Эйгера, США – Л. Б. Хавкіної.

Наукові опрацювання термінологічного визначення періодичної преси, які стали підґрунтям для вирішення значних теоретичних та практичних питань, належать відомому бібліографу, досліднику преси, співробітнику Всенародної бібліотеки України М. Сагарді.

Першорядною працею з цього питання є, на наш погляд, дослідження «Обсяг поняття «періодика» (До основних питань зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках України)», в якому автором не лише сформульовано ключовий термін, а й запропоновано перелік публікацій, що підлягають під дане визначення.

Автор виділяє основні завдання та функції періодичної преси («якими вона живе і без яких вона не мислима»), це – а) інформація про найновіші факти в найширшому розумінні, тобто про різні події й досягнення (об'єктивна сторона), і б) організація думки в певних ділянках і напрямках, керування у питаннях, що їх ставить життя (суб'єктивна сторона) [23, с. 22].

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34

М. Сагарда нагадує слова Мик. Дзиковського, котрий порівнював книгу зі звичайною фотографією, що відображає дійсність в її тривалості, в статистиці, а періодичне видання – з фото-кіно, що складається з цілої низки відбитків, які у своїй послідовній мінливості та взаємному доповненні зображують дійсність в її русі, розвитку, безперервності. Динаміка життя передається періодичній пресі, утворює постійний і нерозривний зв'язок між нею і життям, – отже, **динамічність**, підкреслює науковець, становить її вирішальну ознаку.

З цієї ключової ознаки безпосередньо походить, як органічно з нею пов'язана, друга, а саме – **злободенність**. В тісному зв'язку з цим, як психологічна вимога, стоїть потреба **різноманітності змісту** в кожному числі періодичного видання [23, с. 22].

Крім того, дослідник характеризує найважливіші складові риси періодичного видання, а саме:

- необмежений змістом і обсягом матеріал;
- визначене наступництво та внутрішній зв'язок між собою окремих чисел видання;
- неперервність;
- періодичність;
- напрям;
- спрямованість;
- характер на весь час його існування;
- єдина і певна організація, що публікує видання;
- зовнішній вигляд та форма.

Підсумовуючи вищезазначене, М. Сагарда робить висновок, що до періодичних видань фактично належать:

1. Усі видання політичного, громадського, професійного, літературного, загальнонаукового, спеціально-наукового, науково-популярного, загальноприступного та офіційно-документального характеру.

2. Додатки до газет і журналів, незалежно від того, чи вони виходять під однією назвою з часописом, чи під іншою.

3. Видання академії наук, наукових і літературних установ і товариств, вищих, загальних та спеціальних шкіл, бібліотек, музеїв під назвами: Праці, Записки та ін.

4. Щорічники, календарі у форматі книжок, довідники, що виходять періодично, альманахи, які крім літературно-художнього матеріалу, мають річні огляди, календарні дані й виходять періодично.

5. Збірники законодавчих актів, бюлетені, накази й розпорядження державних, професійних, громадських, промислових та інших установ і

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 організації, коли вони видаються у формі газет або журналів систематично, з певною періодичністю й за календарною на числах видання датою.

Із ерзаців періодичних видань до періодики автор зараховує лише такі категорії:

- Одноденні газети та одноденні журнали (одnodнівки);
- Періодичні видання тимчасового «сезонного» типу, як газети та журнали, присвячені певній кампанії, періодичні видання конгресів, з'їздів, конференцій, нарад тощо [23, с. 22].

Якщо питання формування зведеного каталогу вітчизняних періодичних видань та визначення ролі і місця преси в системі тогочасних документальних комунікацій найбільш детально розглянуто в праці М. Сагарди, то проблемі організації та дослідження «нової чужоземної періодики» (зарубіжної періодики) присвячено публікації М. Оксіюка [14]. Запропонований авторами комплексний принцип охоплення документів було покладено в основу роботи над зведеним каталогом періодичних видань у бібліотеках України на початку 30-х років ХХ ст.

У цей час було опубліковано досить цікаві роботи Радека, О. Покровського, В. Невського, присвячені «дискусійним питанням преси»: ролі та значення. Так, у доповіді «Больные вопросы Советской печати» Радек наводить слова Лео Іогінеса та стверджує, що «тим ліпша газета, чим багатша індивідуальність людей, що публікуються у ній» [19, с. 33].

Характерною тенденцією кінця 20-х – початку 30-х рр. було різке збільшення кількості провінційних видань. Якщо в 1930 р. виникли журнали «Волжская новь», «Советский Северный Кавказ», кілька альманахів та додатків до газет, то в 1931 р. з'явилися, а також були розширені та змінили назву більше десятка часописів. Здійснюючи заклик «за масовість пролетарського літературного движенья», в письменницькі та журналістські органи увійшла ціла армія літгуртківців. Це, зрозуміло, позначилося і на періодиці в тому сенсі, що поряд зі збільшенням числа журналів рівень літературних вимог до них знижувався.

Одночасно партія закликала до консолідації комуністичних сил в літературі. Прийнятий в 20-х роках поділ авторів на «пролетарських писателів» і «попутчиков» («пролетарських письменників» і «попутників») було ліквідовано: 23 квітня 1932 р. ЦК ВКП (б) прийняв постанову «О перестройке литературно-художественных организаций» («Про перебудову літературно-художніх організацій»). ЦК партії констатував «значне як кількісне, так і якісне зростання літератури і мистецтва». У зв'язку з цим «рамки існуючих пролетарських літературно-художніх організацій (ВОАПП, РАПП, РАМПП та ін.) стають вже вузькими і гальмують

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 переконливий розмах художньої творчості», зазначалося в постанові. ЦК прийняв рішення ліквідувати асоціації пролетарських письменників і створити єдиний союз радянських письменників [15].

Відтак бере початок «новий етап» в історії радянської літератури та вітчизняного бібліотекознавства. Після квітневої постанови було ліквідовано «протилежну думку» та «не пролетарських письменників», піддано репресіям тисячі українських та російських науковців, зокрема бібліографів та книгознавців.

На основі опрацювання та аналізу літератури за темою дослідження можна зробити висновок, що питання історії преси, визначення основних функцій та властивостей друкованого часопису повсякчас привертала увагу відомих науковців: літераторів, істориків та бібліографів. Вивчення журнальної бібліографії 20-х – початку 30-х років ХХ ст. дозволяє зробити такі узагальнення та висновки, а саме:

- на зазначеному етапі відбулося становлення функціональної диференціації бібліографії за типом видання документів на: ретроспективну й поточну (до жовтневих подій та після);
- у 20-ті роки підвищилася увага до читача, залежність від нього, з'явилась необхідність не тільки інформувати користувача та привчати його до положень і принципів часопису, але й коректувати концепцію журналу у відповідності до інтересів споживачів інформації;
- взаємодія бібліографії з журналістикою не тільки збагатила поняття «бібліографія», але й максимально означила проблему співвідношення різних видів діяльності, пов'язаних із періодикою й читачем;
- збільшення книгознавчих, бібліографічних та бібліотекознавчих часописів супроводжувалося гострими суперечками й дискусіями щодо визначення самого поняття «періодичного видання» та окреслення його місця в системі тогочасних документних комунікацій;
- питання формулювання основних функцій друкованого часопису розроблялось фахівцями ще не досить активно. З середини 20-х років єдино вірними і офіційно визнаними функціями преси були ті, котрі давало лєнінське трактування: пропаганда, агітація, організація;
- політична публіцистика була репрезентована більшою кількістю періодичних видань, ніж будь-яка інша тематична група. Якщо ж вважати закони (включно з Конституцією СРСР, – її текст друкувався практично в усіх періодичних виданнях) різновидом політичної літератури, то вона «переважає» всі інші категорії разом узяті;
- з кінця 20-х років, і особливо в 30-ті роки, «ідеологія» та «філософія» часопису відіграють вирішальну роль. Радикальне вирішення питання

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 визначилося постановою ЦК ВКП (б) від 23 квітня 1932 р. «О перестройке литературно-художественных организаций». Ліквідація «угруповань» і наступне об'єднання письменників в єдиному Союзі стали вирішальними передумовами «нового етапу» як у розвитку вітчизняної публіцистики, так і науково-журнальної бібліографії. Такі основні функції періодичного видання, як інформаційна, комунікативна, архівна, ціннісно-орієнтуюча, практично не бралися до уваги радянськими бібліографами.

Проаналізувавши літературу за темою розвідки, можна стверджувати, що в 30-ті роки як офіційно-документальні та масово-політичні, так і науково-практичні та виробничі періодичні видання були, в основному, «новою літературою соціалістичного реалізму». Вони слугували тій же справі будівництва комунізму, що й політична преса, тобто, за своєю суттю, наукові та літературно-публіцистичні часописи також стали політичними. Якщо ці видання і репрезентували культуру, то дуже специфічну, політизовану соціалістичну культуру.

Список використаних джерел

1. Браудо А. Первые шаги к объединению деятельности русских библиотек / А. Браудо // Библиотечное обозрение. Кн. I. – Петроград, 1919. – С. 39–46.
2. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення / В. Ігнатієнко // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – С. 22–26.
3. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1933 рр.) : Історико-бібліографічний етюд / В. Ігнатієнко. – Х. : Держ. видавництво України, 1926. – 78 с.
4. Книга о книге. Научно-исследовательский Институт Книговедения при Государственной Публичной Библиотеке. – Л. : 1929. – Т. 2. – 282 с.
5. Коршунов О. П. Библиографоведение. Общий курс: учеб. пособие для библиотечных факультетов культуры, университетов и педагогических вузов / О. П. Коршунов. – М. : Кн. палата, 1990. – 232 с.
6. Кревецький Ів. Перша газета на Україні / Ів. Кревецький // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4. – С. 5–15.
7. Лисовский Н. М. Книговедение, как предмет преподавания, его сущность и задачи: Вступительная лекция, читанная 28 сентября 1913 г. в Императорском Петроградском Университете приват-доцентом Н. М. Лисовским / Н. М. Лисовский – Петроград : Т-во Тип. Рябушинских, 1915. – 24 с.
8. Ловягин А. М. Основы книговедения / А. М. Ловягин – Л. : Кооперативное товарищество «Начатки знаний», 1926. – 165 с.
9. Лопата О. М. Дослідження інформаційних потреб читача в контексті бібліотечної практики 20-х – поч. 30-х років ХХ ст. Частина I / О. М. Лопата // Вісник Книжкової Палати. – 2011. – № 7. – С. 23–28.
10. Лопата О. М. Дослідження інформаційних потреб читача в контексті бібліотечної практики 20-х – поч. 30-х років ХХ ст. Частина II / О. М. Лопата // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 8. – С. 34–39.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34

11. Лопата О. М. Періодичні видання як джерело бібліотекознавчих досліджень (XVIII – поч. ХХ ст.) / О. М. Лопата // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 415–430.
12. Невский В. А. Из записной книжки библиотечного инструктора / В. А. Невский // Красный библиотекарь. – 1923. – № 2/3. – С. 16–24.
13. Невский В. А. Из записок библиотечного инструктора / В. А. Невский // Красный библиотекарь. – 1924. – № 4/5. – С. 80–82.
14. Оксіюк М. Зведений каталог нової чужоземної періодики в бібліотеках м. Києва / М. Оксіюк // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. – 1928. – № 2. – С. 115–118.
15. Очерки по истории русской советской журналистики (1917–1932) / Ответственный редактор : А. Г. Дементьев и др. – М. : Издательство «Наука», – 1966. – 510 с.
16. Пашкова В. Періодичні видання національних бібліотечних асоціацій / В. Пашкова // Бібліотечна Планета. – 2001. – № 2. – С. 29–31.
17. Покровский А. К очистке библиотек. Статья первая / А. Покровский // Красный библиотекарь. – 1923. – № 1 (сентябрь-октябрь). – С. 12–22.
18. Покровский А. Опасность НЭП'а и библиотечная работа / А. Покровский // Красный библиотекарь. – 1924. – № 4/5. – С. 80–82.
19. Радек. Больные вопросы Советской печати. Доклад тов. Радека, прочитанный в доме печати / Радек // Журналист. – 1926. – № 1. – С. 33–36.
20. Рубакин Н. А. Библиологическая психология / Н. А. Рубакин. – М. : Проект «Триеста», – 2006. – 799 с.
21. Рубакин Н. А. Избранное в 2-х т. / Н. А. Рубакин. Т. 1. Книговедение. – М. : Книга, 1975. – 223 с.
22. Рубакин Н. М. Избранное в 2-х т. / Н. А. Рубакин. Т. 2. Самообразование. – М. : Книга, 1975. – 280 с.
23. Сагарда М. Обсяг поняття «періодика» (До основних питань зведеного каталогу періодичних видань у бібліотеках України) / М. Сагарда // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. – 1928. – № 2. – С. 15–34.
24. Соколов А. В. Ретроспектива – 60 : Труды профессора Аркадия Соколова для библиотекарей и информатиков. – СПб. : Независимая Гуманитарная Академия. – 1994. – 446 с.
25. Сомов Н. М. Состав книговедения / Н. М. Сомов – М. : Русское библиографическое общество при I государственном Московском университете, – 1931. – 98 с.
26. Сомов Н. М. Что такое периодика, газета или журнал? / Н. М. Сомов // Журналист. – 1926. – № 1. – С. 44–46.
27. Сомов Н. М. Что такое периодика, газета или журнал? / Н. М. Сомов // Журналист. – 1926. – № 4. – С. 28–30.
28. Столяров Ю. Н. Закон документального оснащения социальных коммуникаций / Ю. Н. Столяров // Библиотекосведение. – 2002. – № 6. – С. 22–30.